Žaneta P r o c h á z k o v á (Praha)

HORA ZKLAMÁNÍ A ZÁTOKA ZTROSKOTÁNÍ ANEB POMÍSTNÍ JMÉNA NA OSTROVĚ ROBINSONA CRUSOE

Román Život a zvláštní podivná dobrodružství Robinsona Crusoe, námořníka z Yorku vyšel poprvé v Londýně v dubnu 1719. Daniela Defoa k jeho napsání údajně inspiroval skutečný příběh skotského námořníka Alexandra Selkirka, který se po roztržce se svým kapitánem odmítl plavit dál a byl vysazen na jeden z neobydlených ostrovů Juana Fernándeze v Tichém oceánu, kde pak prožil čtyři roky a čtyři měsíce, než jej v lednu 1712 zachránil kapitán Rogers a dopravil jej zpět do Anglie. Selkirkův návrat způsobil senzaci a jeho příběh byl několikrát zveřejněn[1)]. Vedle toho působila jako inspirační zdroj pravděpodobně i řada spisů o zámořských plavbách (např. tehdy velice populární Nová cesta kolem světa od dobrodruha W. Dampiera z roku 1697 aj.) i dřívější umělecká zpracování trosečnického námětu.

Nechci se tu však zabývat rozbory románu a úvahami, zda jde o román dobrodružný, moralistní, alegorický či dokonce skrytě autobiografický, mým zájmem bude prostor, do nějž je většina děje umístěna. V Robinsonu Crusoe totiž hraje právě prostor významnou úlohu, není to podle mého názoru jen exotická kulisa dobrodružného příběhu, ale můžeme na něj pohlížet jako na přesně vymezenou herní plochu[2)]. Prostor se tak stává jedním z výrazných témat celého díla. Podívejme se na to, jak v takovém prostoru fungují toponyma, jak se s nimi zachází, jaké funkce v textu plní. Srovnejme si toponyma v originále Robinsona Crusoe od D. Defoa, ve věrném českém překladu tohoto románu od A. Vyskočila a v jeho u nás nejznámějším převyprávění od J. V. Plevy[3)]. Ponechme přitom záměrně stranou zeměpisné názvy vztahující se k Robinsonově životu před ztroskotáním, k jeho vzpomínkám či představám a omezme se pouze na jména, která se váží k „Robinsonově“ ostrovu a jeho bezprostřednímu okolí.

[1)] V roce 1712 kapitánem W. Rogersem a E. Cookem, v roce 1713 R. Steelem v populárním časopise The Englishman, v roce 1718 znovu Rogersem v jeho cestopise A Cruising Voyage round the World atd. (dle J. Hornát, Daniel Defoe a Robinson Crusoe. In: D. Defoe, Život a zvláštní podivná dobrodružství Robinsona Crusoea, námořníka z Yorku, přel. A. Vyskočil, Praha, 1975, s. 507 – 518).

[2)] K tomu viz D. Hodrová, Místa s tajemstvím, Praha 1994 nebo D. Hodrová, Poetika míst, Jinočany 1997.

[3)] D. Defoe, Robinson Crusoe, New York 1941; D. Defoe, Život a zvláštní podivná dobrodružství Robinsona Crusoea, námořníka z Yorku, přel. A. Vyskočil, Praha, 1975; J. V. Pleva – D. Defoe, Robinson Crusoe, Praha 1990.

K oněm ostatním toponymům pouze několik poznámek: Zatímco Robinson v originále (a v překladu) se vrací ve vzpomínkách ke zcela konkrétním, „hmatatelným“ místům (Sallee – Salé, Brazílie), u Plevova Robinsona jsou místní odkazy většinou mnohem obecnější (Afrika, Jižní Amerika). Zajímavý protiklad vidíme i v lokalizaci samotného „Robinsonova“ ostrova – Defoův hrdina má poměrně jasnou představu o tom, kde se nachází[4], okolní ostrovy jednoznačně identifikuje jako Závětrné ostrovy (the Leeward Islands) a říká: „Ona země, kterou jsem pozoroval na západě a na jihozápad, byl veliký ostrov Trinidad, nalézající se při severním okraji říčního ústí.“[5]. Naproti tomu Plevův Robinson je zcela ztracen, má pouze mlhavé tušení, že se nachází na nějakém ostrově blízko americké pevniny[6]; pro okolní ostrovy se dozvídáme pouze „domorodé“ názvy z úst Pátka (*Země za měsícem*, *Země před měsícem*, *Země večerní hvězdy*), které si však jen stěží můžeme spojit s objekty, které známe z reálného světa. Defoe jako by se snažil i pomocí užívání reálných toponym dodat svému příběhu věrohodnosti a zdání „reálnosti“. Pleva na rozdíl od něj obklopuje polohu ostrova i vše mimo něj záměrnou neurčitostí, snad i proto, že jeho převyprávění je určeno spíše dětskému čtenáři, jemuž vzdálený, exotický ostrov neznámo kde může připomínat jakousi pohádkovou zemi, kdesi daleko, za sedmero horami a devatero řekami...[7]. Zato však Plevův Robinson pojmenovává (a tak svým způsobem zabydluje) jednotlivé části ostrova, což je jev, který nenajdeme u Defoa, vzniká tak napětí mezi konkrétně vymezeným světem vně ostrova a „pohádkově“ vzdáleným světem za jeho hranicemi. Zajímavý protiklad mezi Defoem a Plevou nalézáme i v (ne)pojmenování ostrova samého – Robinson v originále mu dává jméno *Ostrov Zoufání*[8] (*the Island of Despair*) již v prvních dnech svého nedobrovolného pobytu zde, Plevův hrdina však svůj ostrov žádným jménem nikdy nenazve.

Podívejme se nyní na pomístní jména v Plevově Robinsonovi. Robinson kousek po kousku mapuje svůj ostrov a postupně pojmenovává místa, která prozkoumal, a přiřadil tak ke svému teritoriu. Akt pojmenování přitom často tematizuje a komentuje

---

[4] Jméno ostrova samého sice v textu nepadne, ale z jiných údajů jej můžeme ztotožnit s ostrovem Tobago.

[5] D. Defoe, Život..., o. c. v pozn. 3, s. 177.

[6] J. V. Pleva – D. Defoe, o. c. v pozn. 3, s. 53 – 54

[7] K tomu srov. např. A. Ferrari, Luoghi senza nome e nomi senza luogo nella mitologia classica. In: M. G. Arcamone – D. Bremer – D. De Camilli – B. Porcelli (eds.), I nomi nel tempo e nello spazio. Atti del XXII. Congresso Internazionale di Science Onomastiche, III, Pisa 2006, s. 383 – 391.

[8] „Dne 30. září 1659. Já ubohý Robinson Crusoe ztroskotal jsem za hrozné bouře a vyvržen jsem na tento pustý, nehostinný ostrov, který jsem pojmenoval Ostrov zoufání.“ (D. Defoe, Život..., o. c. v pozn. 3, s. 62)

(např. „Horu nad jeskyní nazval *horou Ohnivou*, protože mu za bouře darovala oheň.“[9]). Tím, že jednotlivé části ostrova pojmenovává, si je svým způsobem – metaforicky řečeno – „ochočuje“, jakoby místa, která dostala jméno, již nebyla tak hrozivá, cizí a nepřátelská. Při dalších expedicích mu tato místa slouží jako orientační body a v Robinsonových úvahách pak již natrvalo fungují v sepětí se jménem, které mu dal (např. „Z vrcholu hory spatřil na severovýchodě *horu Zklamání*. Na severozápadě se vypínala *Ohnivá hora*. Podle těchto dvou bodů určil polohu a místo, kde se nalézá.“[10]).

A jaká místa Robinson pojmenovává? Samozřejmě ta, která jsou pro něj z nějakého důvodu důležitá, což dává najevo právě tím, že je zjedinečňuje jménem. Jsou to především:

a) orientační body (např. *Východní mys*, *Západní mys*),
b) místa, na nichž se nachází zdroje potřebné k přežití (např. *Malý potok*, *Banánová zátoka*),
c) místa, kde se nalézá nějaký významný objekt (např. *Mys Slunečních hodin*[11]),
d) místa, která se pojí s nějakou zásadní událostí v Robinsonově životě (např. *zátoka Ztroskotání*, *Ohnivá hora*).

Po stránce formální nacházíme v Plevově Robinsonovi pouze dvojčlenná pojmenování, skládající se z přívlastku (ať již shodného či neshodného) a obecného topolexému typu *zátoka*, *potok*, *hora* a *údolí*. Jedná se tedy převážně o fiktivní oronyma (názvy hor, údolí a členitostí zemského povrchu) a hydronyma (názvy potoků). Rozvíjející přívlastky jsou různorodé, jejich motivací může být:

a) poloha (např. *Východní mys*, *Západní mys*),
b) velikost (např. *Malý potok*, *Velký potok*),
c) typická rostlina (např. *Banánová zátoka*),
d) typické zvíře (např. *Opičí zátoka*, *Želví zátoka*),
e) významná událost (např. *zátoka Ztroskotání*, *Ohnivá hora*),
f) emoce spjatá s událostí (např. *hora Zklamání*[12]),
g) objekt, který je výsledkem lidské práce (např. *Hodinový mys*),

---

[9] J. V. Pleva – D. Defoe, o. c. v pozn. 3, s. 76

[10] J. V. Pleva – D. Defoe, o. c. v pozn. 3, s. 102

[11] „Na západní straně poloostrova, který nazval proto, že v jeho nejsevernější části se nacházely sluneční hodiny, Hodinovým poloostrovem, viděl i mnoho plachých agutiů (...).“ (J. V. Pleva – D. Defoe, o. c. v pozn. 3, s. 172)

[12] „Z vrcholku byl překrásný pohled. (...) Robinson posmutněl. Spatřil, že všude kol dokola do nesmírné dálky je země obklopena vodou a že tedy není na americké pevnině, ale na nějakém ostrově blízko ní. Horu, na které teď stál, nazval proto horou Zklamání.“ (J. V. Pleva – D. Defoe, o. c. v pozn. 3, s. 53 – 54)

h) asociace a metaforické označení na základě podobnosti s jiným objektem (*Rajské údolí*) apod.

Spíše výjimečné je pojmenování jednoho objektu podle jiného, jako je tomu v případě dvou zátok: „Zátoku obešel až k ústí potoka. Tento potok nazval *Malým potokem*, na rozdíl od potoka velkého, vytékajícího z pralesa. A velký potok od této chvíle bude nazývat *Velkým potokem*. A také zátoky pojmenoval podle potoků *zátoka Velkého potoka* a *zátoka Malého potoka*.“[13)].

Měli bychom se zmínit také o některých variantních názvech označujících týž objekt. Pleva užívá paralelně a synonymicky trojici topolexémů *mys – zátoka – poloostrov*, např. hovoří o *mysu Ztroskotání*[14)], *poloostrově Ztroskotání*[15)] i o *zátoce Ztroskotání*[16)], přitom však tato apelativa za synonymní obecně považována nejsou[17)], vyloučit proto nemůžeme ani autorovu nedůslednost, čemuž by nasvědčoval i další příklad: v Robinsonovi se objevuje *Hodinový poloostrov* a *Hodinový mys*, ale též *Mys Slunečních hodin*[18)].

Zeptejme se, jaké funkce pomístní jména v Robinsonovi plní[19)]. Vedle základní funkce identifikační a individualizační (tedy označení konkrétního objektu) je to zvláště funkce charakterizační – obecný topolexém v názvu vyjadřuje, o jaký druh objektu se jedná (např. hora, potok), jeho přívlastek zase ukazuje na typické vlastnosti tohoto objektu (je malý/velký, rostou tam banány, žijí tam opice apod.). Tato funkce je spjata s funkcí klasifikující, která určuje objekt z hlediska místa děje – z toponym typu *Banánová* nebo *Opičí zátoka* můžeme na základě všeobecné encyklopedické znalosti vyvodit, že se příběh odehrává někde v tropech, aniž bychom museli mít jakékoli další informace o ostrově. Funkce asociační (evokační) se realizuje pouze v pojmenování *Rajské údolí*, důvody pro toto pojmenování jsou přitom detailně popisovány: „Uložil se v měkké mladé trávě a přemýšlel, jak by nazval toto rozkošné údolí. V paměti se mu objevil obraz, jenž visel doma ve velkém pokoji. Byli na něm zobrazeni Adam a

---

13) J. V. Pleva – D. Defoe, o. c. v pozn. 3, s. 59–60.

14) Např. J. V. Pleva – D. Defoe, o. c. v pozn. 3, s. 68.

15) Např. J. V. Pleva – D. Defoe, o. c. v pozn. 3, s. 166.

16) Např. J. V. Pleva – D. Defoe, o. c. v pozn. 3, s. 181.

17) Viz Český slovník věcný a synonymický I, Praha 1969. Podle SSJČ je mys ‚skalnatý výběžek pevniny do moře‘, poloostrov je ‚pevninský výběžek obklopený alespoň na dvou stranách vodou‘ a zátoka je definována jako ‚výběžek vodního toku do pevniny‘.

18) Srov. J. V. Pleva, o. c. v pozn. 1, s. 72, 91 a 172.

19) Vycházím z třídění in M. Knappová., Funkce vlastních jmen v literárních textech, In: Onomastika a škola. Materiály zo IV. celoštátného onomastického seminára konaného v Prešove 12. – 13. septembra 1990, Prešov 1992, s. 12 – 17.

Eva pod velikým, košatým stromem uprostřed překrásné krajiny, velmi podobné tomuto bujně zelenému údolí, plnému rostlinstva i zvěře. I na tomto obraze byly stromy podivných tvarů, vysoké štíhlé palmy a v popředí strom s obrovskými jablky. Pod obrazem byl nápis Ráj. Nazve tedy Robinson tento překrásný kout země *Rajským údolím*.“[20)].

Shrňme si na závěr, co již bylo konstatováno či jen naznačeno. Defoe umísťuje Robinsonův ostrov do zcela konkrétní lokality, aby tak i pomocí reálných toponym vyvolal zdání skutečnosti a pravdivosti svého příběhu. Jednotlivé části ostrova Defoe nepojmenovává. Pleva naproti tomu lokalizaci ostrova záměrně zamlžuje, což se dostává do kontrastu s tím, že u něj nalezneme množství pomístních jmen vážících se k různým částem ostrova a k objektům, které se na ostrově vyskytují. Významnou roli přitom hraje sám akt pojmenování, který Pleva často tematizuje. Vzniká tak opozice konkrétně vymezený prostor ostrova versus „pohádkově“ vzdálený okolní svět. Způsobem tvoření a formou odpovídají Plevova literární pomístní jména názvům, s nimiž se setkáváme i v reálném světě, a právě díky této své „obvyklosti“ na čtenáře působí, jsou to jména pravděpodobná, vzbuzující iluzi existence v reálném světě[21)]. Ve jménech je patrný přímý kontakt Robinsona s přírodou, která jej obklopuje, a také jeho pozorovací talent, díky němuž dokázal vystihnout charakteristický rys určitého místa.

Summary

Minor Place-Names on Robinson Crusoe’s Island

Analysing the toponyms in the novel Robinson Crusoe by D. Defoe and the novel by J. V. Pleva based on the Defoe’s original, we try to show the functions of the toponyms in these texts and the different approach of these authors to the illusion of reality evocated by using or non-using real toponyms. In Defoe’s Robinson there is no toponym on the island, however, the author uses many real toponyms for the other objects around and so persuades the reader of the reality of the story. On the other hand, in Pleva’s Robinson there is no name of the island or its neighbourhood but we can find a lot of toponyms on the island created by Robinson himself. There is an opposition between the nameless position of the island and the concrete restricted space on the island.

[20)] J. V. Pleva – D. Defoe, o. c. v pozn. 3, s. 105.

[21)] K fiktivním toponymům viz např. J. David, Ty lesovské stráně... (k literární a filmové toponymii). In: A. Jaklová (ed.), Komunikace – Styl – Text, Sborník z mezinárodní lingvistické konference České Budějovice 20. – 22. 9. 2005, České Budějovice 2006, s. 173 – 177.